

Thema

Vrijgemaakte consumenten

B.P. Hagens

In een vorig artikel schreef ik over een ‘stille omwenteling’ binnen vrijgemaakte kring. Deze was mijns inziens het gevolg van de acceptatie van de privatisering van de kerk. Het werd pas goed zichtbaar aan het einde van de vorige eeuw, in de aanloop naar de ChristenUnie. Maar dit was het finale gevolg van een heroriëntatie die begon met discussie over vormen van politieke samenwerking in de jaren '70. Dus in de actieve periode van de tweede generatie vrijgemaakten (protestgeneratie). De blik werd gericht op het uitoefenen van politieke invloed met behulp van politieke bondgenoten, eerder bepleit door dr. A.J. Verbrugh.¹

Probleempunt hierbij was de publieke relevantie van de gereformeerde kerk. Het woord ‘gereformeerd’ heeft niet alleen een kerkelijke maar ook een politieke en sociale betekenis. Want de Bijbel leert ons dat Christus onze Koning is. Niet alleen Koning over ons innerlijk, maar over alle aspecten van ons denken en handelen. En als Hoofd van zijn kerk is Christus bovendien Koning over heel de wereld. Dat vraagt om eerbied voor de Woorddienst van de kerk.²

In haar confessie en in haar prediking heeft de kerk iets te zeggen wat ook relevant is voor de samenleving en wat mensen motiveert tot arbeid in Gods koninkrijk. Door individualisme, decentralisatie en privatisering is dit concept van de kerk als ‘krachtcentrale’ inmiddels sterk verouderd.

Zo is de ChristenUnie een veelkerkelijke bundeling van christenen waarbij elk lid z'n eigen particuliere energievoorziening regelt. De kerk is een keuzekerk geworden en in eigen beheer genomen (privatisering).

Subjectivisme

Privatisering van de kerk komt niet uit de lucht vallen. Achtergrond is dat in ons land de orthodox-gereformeerde stroming zich heeft ontwikkeld tot een overwegend evangelisch-gereformeerde stroming. Dit gebeurde onder invloed van het opkomend modern evangelicalisme.

Wat christenen vooral aanspreekt in het evangelicalisme, is de aandacht voor het individu. Alleen het individu kan door de ervaring van de wedergeboorte komen tot een persoonlijk contact met God – en kan daarin ook zichzelf vinden. Dit sluit aan bij de zoektocht van de hedendaagse mens naar authenticiteit.³

Het ‘oude’ evangelicalisme heeft z'n wortels in de Angelsaksische en Amerikaanse opwekkingsbewegingen van eind negentiende / begin twintigste eeuw. Aanvankelijk was het een soort protestbeweging tegen het wereldse leven van de meeste christenen. Tegenover de dorre dogmatiek werd de nadruk gelegd op het onmiddellijke contact van het individu met God door een leven in de Geest. Daarbij is de Bijbel een objectieve waarheid (dogmatiek) buiten mij, die vervolgens door de Geest in mij subjectief (bevinding) moet worden toegepast. De mens als individu komt zo in het middelpunt te staan. Deze manier van denken wordt ‘subjectivisme’ genoemd.

Die subjectivistische inslag van het evangelicalisme is tot op vandaag duidelijk te merken en spreekt in onze belevingscultuur ook gereformeerden aan. Daarnaast speelt de amerikanisering van onze cultuur hier ook een belangrijke rol.

Modern evangelicalisme

In de Gereformeerde Kerken is dit subjectivisme altijd afgewezen. De Bijbel biedt geen theoretische waarheid buiten mij, maar in de Bijbel word ik heel persoonlijk aangesproken door de levende God die vraagt om mijn hart. Tussen het moderne evangelicalisme en het belijden van onze Gereformeerde Kerken bestaat een aantal belangrijke verschillen.

1. Het evangelicalisme gaat uit van een individualistische denkstijl met betrekking tot de relatie van de mens tot God. De kerk is dan geen – door God gegeven – verbondsgemeenschap, maar een keuzekerk van wedergeboren/bekeerde personen. Dit wordt zichtbaar in problemen met de kinderdoop en een keus voor het arminianisme (de mens heeft de mogelijkheid om zelf voor of tegen God te kiezen).⁴
2. Het evangelicalisme denkt anders over de uitwerking van de genade dan het zogenaamde traditionele christendom. Het natuurlijke wordt door de genade niet vernieuwd (= hersteld) maar vervangen. Zo kan er in ieder mens een direct contact met het goddelijke ontstaan.⁵ Door deze directe ervaring van de Geest van God in de gelovige is er ook openbaring van God buiten de Bijbel en verandert navolging van Christus in een (mystieke) vereenzelviging met Christus (vaak Jezus). Dit verklaart de populariteit van het boek *Eindelijk thuis* van de rooms-katholieke mysticus Henri Nouwen. Deze andere kijk op de werking van de genade leidt ook tot de gedachte dat de wedergeboren mens in beginsel vrij is van zonde. Wel staat de mens bloot aan de verleiding tot zonde vanuit de buitenwereld. Dit is in tegenspraak met de reformatorische leer dat een gelovige zowel een zondaar als een gerechtvaardigd mens is.⁶ Het evangelicale alternatief spreekt vandaag erg aan omdat die leer in staat is om het – op zich oerchristelijk – verlangen naar een meer geestelijk leven te verbinden met de postmoderne mens. In onze tijd van *fast food* en snelle successen zitten (*yuppie*-)gelovigen niet te wachten op een levenslang proces van heiligmaking. Onmiddellijke ervaring van het goddelijke biedt veel sneller resultaat.
3. Het evangelicalisme stelt de levensheiliging meer centraal dan de verlossing en rechtvaardiging van zondaren. Het geloof heeft meer het karakter van een voorwaarde waaraan voldaan moet zijn voordat de Heilige Geest met ons nieuwe leven aan het werk kan gaan. Hier dreigt het gevaar dat het werk van Christus ‘in ons’ belangrijker wordt geacht dan zijn werk ‘voor ons’. Dat zo’n gevaar zeker niet denkbeeldig is, bewijst het recente boek van Ton de Ruiter, *Jezus in ons*. Door een andere kijk op verzoening is radicale heiliging echt mogelijk, aldus de auteur.⁷ Zo’n ontsparing illustreert ook de prestatiegerichtheid van deze benadering.
4. De jongste tak aan de stam van het moderne evangelicalisme is het nieuwe evangelicalisme. Dit wordt gekenmerkt door een ‘positieve’ (d.w.z. niet-controversiële) verkondiging van de waarheid en door een oordeel-niethouding. De boodschap van het evangelie wordt zo bewust ingeperkt. Over ‘zonde’ wordt alleen gesproken in algemene bewoordingen. Hierbij wordt de mens vooral gezien als slachtoffer en wordt de ‘verlossing’ opgevat als zelfverwezenlijking. Over de genade van God in Jezus Christus die ons ‘genezing’ brengt, wordt bewust voornamelijk in psychologische termen gesproken. Bovendien stelt het nieuwe evangelicalisme dat ik zo waardevol ben voor God, dat Hij zijn Zoon heeft gezonden om (ook) voor mij te sterven. In feite is dit een ontkenning van Gods genade, want genade is juist dat God zijn gunst verleent aan mensen die dat zelf absoluut niet verdiend hebben.⁸ Achtergrond van deze ontwikkeling is het aan de mens brengen van het evangelie via een marketingaanpak. Mensen worden naar de kerk ‘gelokt’ met een laagdrempelig evangelie, dat ook nog gebracht wordt als entertainment. Door een aanpak die past bij onze consumptiemaatschappij, worden

mensen die Christus best vriendelijk gezind zijn maar niet in de kerk (willen) komen omdat de kerk saai en irrelevant is, tot de kerkgang verleid.

Amerikaans

Van meet af aan legde het Amerikaanse protestantisme een sterk accent op de ervaring van een persoonlijke bekering tot het geloof. Maar in de loop der jaren werd dit bevindelijk calvinisme 'gearminianiseerd'. Typerend voor de Amerikaanse godsdienst en cultuur werd de nadruk op individuele prestaties. Een mens wordt niet beoordeeld op afkomst of rijkdom, maar uitsluitend op prestaties.

Het Amerikaanse verhaal over gelijke kansen voor iedereen ('krantenjongen wordt miljonair') biedt een aansprekend alternatief voor het socialisme. Dit werd een bron van inspiratie voor mensen die van hun leven een succes willen maken. In dit klimaat sprak het arminianisme aan. Gods genade maakt de wil van ieder mens vrij voor een keus voor of tegen God, en zo kan ieder mens in vrijheid het eigen heil of onheil bewerken. Dus ook hier 'gelijke kansen voor iedereen'.

Opmerkelijk zijn hier de typisch Amerikaanse bekeringsverhalen. 'Hoewel ik christelijk ben opgevoed, ging ik toch (later) alles doen wat God verboden heeft. Totdat een spreker op een evangelische conferentie die ik bezocht, mij overtuigde van m'n zonde en van Christus' vergeving: toen heb ik Christus aangenomen als mijn persoonlijke verlosser.' (Als kind van gelovige ouders geboren worden in het genadeverbond en dat ook zelf in geloof beamen, klinkt anders dan 'gelijke kansen voor iedereen').

Hier is 'kiezen voor Jezus' een individuele beslissing die zo ook de kleur krijgt van een individuele prestatie. Dit wordt getemperd door de belijdenis dat God mijn leven leidt en daartoe de nodige mensen op mijn weg plaatst.

Kiezen als cultus

Inmiddels is in Amerika en (na wederopbouw) ook in West-Europa de prestatiecultuur ingehaald door een consumptiecultuur. Je consumeert nu niet om te kunnen leven en werken, maar je leeft en gaat werken om te kunnen consumeren. De verlokking van het materialisme is van alle tijden, maar daar is vandaag als extra dimensie bij gekomen de enorme hoeveelheid tijdsverslindende keuzemogelijkheden.

Dit geïntensiverde materialisme wordt 'consumentisme' genoemd. De uitgedragen boodschap luidt dat mensen gelukkiger worden door 'iets' te gaan kopen. Vooral het maken van een persoonlijke keus uit de grote verscheidenheid van keuzemogelijkheden geeft mensen een kick. Met zo'n persoonlijke keus kun je jezelf presenteren in onze anonieme samenleving, dus een vorm van zelfexpressie. Je kiest/koopt wat jou een goed gevoel geeft, wat bij je past. De Engelse predikant John Benton spreekt in dit verband over 'de cultus van de keuze'. Hij bedoelt dan de verheerlijking van een ik-gerichte, subjectivistische levensstijl die zich manifesteert in de persoonlijke keus die mij een goed gevoel geeft.⁹

Ook op de 'markt van kerken' is deze levensstijl aantoonbaar. Gelovigen kiezen steeds vaker een kerk die bij hen past. Dat is een persoonlijke keus die wel bij mij past, maar (mogelijk) niet bij anderen. De kerk wordt zo geprivatiseerd tot keuzekerk en ingericht als consumentenkerk met doelgroepen die aan hun trekken moeten komen. Op deze wijze wordt de kerk omgebouwd tot een soort geestelijke supermarkt, waar christenen komen winkelen om in hun persoonlijke behoeften te voorzien.

Tegenstrijdigheid

Een 'consumentenkerk' is een innerlijke tegenstrijdigheid. Deze wordt opgeroepen door de wijze waarop gelovigen omgaan met de christelijke vrijheid. De persoonlijke vrijheid (vrij zijn 'van') komt in botsing met de vrijheid-in-gemeenschap (vrij zijn 'tot'). In de Bijbel staat

christelijke vrijheid tegenover menselijke zelfbeschikking. De echte vrijheid is leven in het verbond, leven in de gemeenschap met God en met de naaste.¹⁰ De kerk is dan geen keuzekerk voor godsdienstige consumenten, maar verbondsgemeenschap. Bij privatisering van de kerk wordt de kerk dus beroofd van haar kerk-zijn.

Parallel hiermee loopt de politieke kritiek op een ‘consumentenrepubliek’ als een innerlijk tegenstrijdig begrip. Burgers zijn nu geprivatiseerd tot consumenten en beleven hun vrijheid niet meer positief (actief burgerschap), maar negatief (privacy). Algemeen belang (‘wij’) verliest van persoonlijk belang (‘ik’). Marktwerving wordt gestimuleerd en de overheid treedt steeds meer terug. Private rijkdom (het aantal keuzemogelijkheden is enorm) gaat nu gepaard met publieke armoede (bezuinigingen).

Achter deze privatisering golf zit de filosofie van het neoliberalisme.¹¹ Zeer opmerkelijk is dat dit neoliberalisme door gereformeerden in de politiek altijd werd afgewezen, maar nu in de kerk in toenemende mate wordt omhelsd (consumentenkerk). De vermoedelijke oorzaak hiervan is dat deze filosofie – hoewel officieel afgekeurd – in onze praktische levensstijl feitelijk wordt geaccepteerd. Maatschappelijke invloeden worden door de kerkleden de kerk binnengebracht.

Consumentisme

Waardoor komt vandaag bij veel christenen het geloofsleven niet echt goed van de grond? Volgens John Benton is dat meestal niet te wijten aan grove zonden, zoals diefstal of overspel. Het komt vooral omdat christenen steeds weer worden afgeleid door de onbenulligheden en de enorme hoeveelheid tijdverslindende keuzemogelijkheden die ons door de consumptiemaatschappij worden aangereikt.

Het gevolg hiervan is een vervlakking van het geestelijk leven. Allerlei beslommeringen die op zich helemaal niet verkeerd hoeven te zijn, plus de duizenden keuzemogelijkheden die onze aandacht en onze tijd opeisen, en ons van hot naar her jagen, leiden ons af van wat voor ons het belangrijkste moet zijn: het dienen van God. Via de afstandsbediening van onze tv kunnen we persoonlijk kiezen uit allerlei vormen van vermaak. Dat is het consumentisme in een notendop (nog afgezien van de vaak immorele inhoud).

Tegenover die verleiding van het consumentisme stelt Benton de bijbelse waarden van christelijke tevredenheid en toewijding. Bij christelijke tevredenheid hangt ons geluk niet af van uiterlijkheden en persoonlijke bezittingen. Het is een innerlijke vrede die rust op het geloofsvertrouwen dat onze goede God, die alle dingen regeert, ons van al het nodige zal voorzien. De ‘drive’ van ons leven is dan niet dat we zo veel mogelijk kunnen kiezen omdat we erg bang zijn iets te missen. Die ‘drive’ is wel dat we als volgelingen van Christus volhardend onderweg zijn naar zijn eeuwige koninkrijk, dat de dingen van deze wereld – hoe goed ze ook zijn – te boven gaat. Daar ligt onze prioriteit.

Aan de leiband

Calvinisten zijn principieel anti-individualistisch. Dit komt vooral tot uiting in wat de gereformeerde belijdenis leert over de kerk. De kerk is hier geen vereniging van vrome individuen (wederdopers), maar vergadering van het volk van God. Kinderdoop en genadeverbond vallen alleen op hun plek als gezien wordt dat Christus zijn volk vergadert. Ik ontleen dit aan een boek (uit 1927) van mr. P.S. Gerbrandy – onze latere minister-president in oorlogstijd. Hij schrijft hierin over de strijd met het oude liberalisme om vanuit een christelijk-sociaal perspectief maatschappelijke hervormingen te realiseren.¹² De kerk had hier dus een duidelijke boodschap naar de liberaal ingerichte samenleving. Daarbij probeerde o.m. de Anti-Revolutionaire Partij te komen tot een praktisch-politieke invulling.

Vandaag zie ik meer een tegenovergestelde tendens. De kerk loopt gewillig aan de leiband van de samenleving. Kerkleden willen zich laten overdopen wanneer ze een persoonlijke keus

voor Christus gemaakt hebben. Alsof ze consumenten zijn! Mensen kiezen de kerk die bij hen past (keuzekerk) en/of nemen de kerk in eigen beheer (privatisering). Opgeleukte jongerendiensten moeten ervoor zorgen dat de jongeren zich in ‘onze’ kerk thuis voelen (de consumentenkerk).

Bovendien moet deze kerk missionair zijn. Maar hoe kan een kerk missionair zijn als de levensstijl van de kerkleden niet missionair is? Wanneer de kerk steeds meer op neoliberale leest geschoeid wordt en daarin de samenleving op afstand volgt, wat heeft die kerk onze samenleving dan nog te bieden?

Epiloog

Slechts enkele jaren na het genoemde boek van Gerbrandy verscheen er een boek van A. Janse, onderwijzer te Biggekerke (Zeeland), onder de titel: *Van de rechtvaardigen* (1931). Aan de hand van het concrete en levende spreken van de heilige Schrift liet Janse zien dat de Bijbel van a tot z het Boek van Gods verbond met zijn volk is. De trouwe en belovende God komt steeds als eerste naar ons toe met zijn genade in Christus om deze uit te delen aan ‘de rechtvaardigen’ (de gelovigen). ‘Leven met God in het verbond’ is geen dorre dogmatiek, maar concrete geloofsbeleving en praktische geloofsgehoorzaamheid in het dagelijks leven. Toen het boek van Janse verscheen, was mijn vader theologisch student in Kampen. Hij is door dit boek gegrepen en dat was bepalend voor de rest van zijn leven (in de Vrijmaking werd hij geschorst als predikant). In de (vele) preken die ik van hem heb gehoord, klonk de voluit bijbelse oproep tot persoonlijke overgave aan Christus. Niet als los individu maar juist als verbondskind, in antwoord op je doop (elke dag van je leven!).

Dit soort verbondsprediking is sinds medio jaren ’80 van de vorige eeuw overvleugeld door een – wat men zou kunnen noemen – meer postmoderne prediking. Daarin wordt gefocust op het persoonlijk geloof en de persoonlijke ethiek.¹³

Hiermee hangt samen dat sindsdien het zicht op de structuur van de Bijbel als Boek van Gods verbond met zijn volk in hoog tempo flink krediet verloren heeft.¹⁴ Is het dan vreemd dat de kerk niet meer wordt gezien als verbondsgemeente maar als een keuzekerk van vrome consumenten?!

Noten:

- 1 De opkomst van zo’n generatie wordt vaak gestimuleerd door personen die zelf uit een eerdere generatie afkomstig zijn. Vgl. prof.dr. H.A. Becker, *Generaties en hun kansen*, p. 89. Voor dr. Verbrugh, zie Remco van Mulligen en Ewout Klei, in: *Het Katern*, bijlage *Nederlands Dagblad*, vrijdag 21 jan. 2010, p. 1.
- 2 Prof.dr. K. Schilder, *Christus en cultuur*, 4^e dr. 1968, par. 27.
- 3 Dr. Anton van Harskamp, *Het nieuwe-religieuze verlangen*, 2000, p. 159.
- 4 Prof.dr. C. Trimp, *Kerk in aanbouw*, 1998, p. 122-125.
- 5 Van Harskamp, p. 140/141.
- 6 Van Harskamp, p. 145.
- 7 Ton de Ruiter, *Jezus in ons*, 2009, p. 9.
- 8 Dr. Gary E. Gilley, *Marktdenken in de kerk*, 2005/2008, p. 80.
- 9 John Benton, *De cultus van de keuze*, 2000, zie o.m. p. 35/36.
- 10 Prof. J. Kamphuis, ‘Godelijke bevrijding en christelijke vrijheid’, in: *Wat is christelijke vrijheid*, 1988, GSEv-reeks nr. 15, p. 36/37.
- 11 Benjamin R. Barber, *De infantiele consument*, 2007, p. 148-160.
- 12 Mr. P.S. Gerbrandy, *De strijd voor nieuwe maatschappijvormen*, 1927, p. 69-73.
- 13 Dr. Jos Douma, *Leven in verbondenheid*, 2006, p. 12/13 en 17. Prof.dr. M. te Velde, in: *Vrijgemaakte vreemdelingen*, 2007, p. 181.
- 14 Ds. Wim van der Schee, ‘Houvast’, in: *Bij de Tijd*, febr. 2000.